

...Зевс для того создал много муз, чтобы все люди могли черпать прекрасное в изобилии из многих источников...

Плутарх

Поющая Клио представляет прошедшее в минувшие времена.
Эвтерпа предлагает тростники со сладкоречивыми дуновениями.
Талия радуется веселым диалогам комедиографов.
Мельпомена провозглашает с трагическим надрывом мрачные [истории].
Терпсихора побуждает, руководит, создает страсти кифары.
Эрато держит в руках плектры, танцует ногой, песней и лицом.
Уrania исследует движение небесного свода и звезд.
Каллиопа передает в книгах героические песни.
Полигимния обозначает все рукой и говорит жестом.

Авсоний

AiB
АДУКАЦЫЯ Выхаванне

Заснавальнік і выдавец —
рэдакцыя часопіса
“Адукацыя і выхаванне”

Галоўны рэдактар
У.П.Пархоменка

Штоквартальны
навукова-метадычны часопіс
Выдаецца з I квартала 1997 года
Рэгістрацыйны № 842

2 (6) 1998

ГІСТОРЫЯ: ПРАВЛЁНЫ ВЫКЛАДАННЯ

Рэдакцыйная калегія

Галоўны рэдактар
М.І.Мініцкі

Намеснік галоўнага рэдактара
Н.М.Ганушчанка
Адказны сакратар
Р.Я.Грынкевіч

І.І.Багдановіч
С.К.Ганцова
Г.А.Космач
У.С.Кошалеў
У.М.Міхнюк
С.В.Паноў
В.В.Сакалова
М

220004, г. Мінск,
вул. Караля, 16;
тэл.: 220-54-81, 220-54-10

В.М.Фамін
В.М.Шугава
БДІЯўскі Максіма Танка
Бібліятэка. Вучэбны
корпус №3 ~131

В августе 1891 г. был подписан первый документ, устанавливающий основы будущего русско-французского союза. Соглашение это было секретным, однако визит эскадры французского военно-морского флота в Кронштадт в июле 1891 г. явился открытой демонстрацией сближения двух стран и сделал его очевидным для всех.

Большинство представителей русского общества с удовлетворением встретило установление дружественных отношений между Россией и Францией. Конфликт между официальным курсом МИДа и общественным мнением был на данном этапе исчерпан. Русское общество в ходе полемики проявило зрелость, аргументированность доказательств и настойчивость в проведении своих взглядов.

1. Если в 1861 г. страна имела примерно 20 тыс. людей с высшим образованием, то к концу века вузы гражданских ведомств дали еще 85 тыс. выпускников, а среднее образование за этот период получили более 1 млн человек. (Лейкин-Свирский В.Р. Интеллигенция в России во второй половине XIX века. — М., 1971.)

2. Если в 1871 г. в России выходило 14 журналов и 36 общественно-политических газет, то в 1890 г. было 29 журналов и 79 газет. (Балуев Б.П. Политическая реакция 80-х годов XIX в. и русская журналистика. — М., 1971.)

3. Ламздорф В.Н. Дневник. 1886—1890. — М. — Л., 1926.

4. Русская старина. — 1912. — № 3.

5. Русь. — 1884. — № 24; 1885. — № 2. Новое время. — 1885. — № 3190.

6. Биржевые ведомости. — 1885. — № 5.

7. Сказкин С.Д. Конец австро-русско-германского союза. — М., 1974.

8. Новое время. — 1885. — № 3423.

9. Санкт-Петербургские ведомости. — 1885. — 8 сент.

10. Вестник Европы. — 1885. — Кн. 10.

11. Русский вестник. — 1885. — Кн. 9.

12. Русский вестник. — 1886. — № 7.

13. Всеподданнейшая записка М.Н.Каткова Александру III от 8 января 1887 г. // Красный архив. — 1933. — № 53.

14. Русская мысль. — 1886. — № 1.

15. Северный вестник. — 1886. — № 3.

ПАЗНАВАЛЬНАЕ НАВУЧАННЕ І ДЫДАКТЫКА

Іван Багдановіч, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, загадчык кафедры дапаможных гістарычных дысцыплін і методыкі выкладання гісторыі БДПУ імя М.Танка

Выхаваўчыя магчымасці школьных курсай гісторыі і шляхі іх ажыццяўлення на ўроках

У сучасных умовах, калі сістэма каштоўнасцяў савецкага грамадства, заснаваная на панаванні марксісцка-ленінскай ідэалогіі, маралі і этыкі, апынулася ў крытычным становішчы, а новая сістэма выразна не акрэслілася, многія настаўнікі гісторыі сканцэнтравалі сваю ўвагу на фармаванні ведаў і развіцці пазнавальных магчымасцяў вучняў, пазбягаюць ставіць і вырашаць на ўроках задачы выхавання, тым самым абмяжваюць эфектыўнасць навучання ў цэлым.

Школьныя праграмы па гісторыі арыентуюць настаўнікаў і аўтараў падручнікаў на забеспячэнне фарміравання высокамаральнай, духоўна прасветленай, грамадзянска сталай асобы, якая ўсведамляе прыярытэт агульначалавечых і нацыянальных каштоўнасцяў перад класавымі, партыйнымі, групавымі і асабістымі інтарэсамі, імкнецца да ўдасканалення сваёй асобы, павышэння палітычнай, маральнай, экалагічнай і эстэтычнай культуры, да засваення нацыянальных традыцый і звычаяў, адчувае асабістую

адказнасць за лёс Бацькаўшчыны [2, 4—5]. Гэтыя высакародныя задачы не могуць быць рэалізаваныя без выразнага ўяўлення выхаваўчых магчымасцяў, якія змяшчае школьны курс гісторыі, і метадычных шляхоў іх ажыццяўлення.

Паспрабуем выкласці сваё бачанне праблемы вызначэння выхаваўчага патэнцыялу школьных курсаў гісторыі, метадычных шляхоў і сродкаў выкарыстання гэтых магчымасцяў, а таксама ўмоў, пры якіх намаганні настаўніка будуць найбольш эфектыўнымі.

У вядзенне ў змест школьнай адукацыі грамадзянскай гісторыі як прадмета было абмоўлена, перш за ўсё, неабходнасцю маральнага выхавання падростаючага пакалення [7, 14]. Гэта не выпадкова, бо мараль — адна з формаў грамадскай свядомасці, якая рэгулюе паводзіны людзей ва ўсіх сферах іх жыцця: у працы, быцц, палітыцы, навуцы, сямейных, групавых, міжасабовых, нацыянальных і міжнародных адносінах.

Усё лепшае, што назапашана вопытам чалавецтва, павінна быць перададзена падростаючаму пакаленню, а ўсё горшае — стаць урокам для яго. Яшчэ ў старажытнасці гаварылі: “Гісторыя — настаўніца жыцця”. Курсы сусветнай і айчынай гісторыі змяшчаюць безліч падзей і з’яў, высакародных маральных або нізкіх і амаральных учынкаў славурых асоб. Яны знаёмяць з жыццём і дзейнасцю палітычных дзяржаўных дзеячаў, простых удзельнікаў гістарычных падзей. Гэта стварае ўмовы для іх ацэнкі з пазіцый добра і зла, сумлення, справядлівасці і несправядлівасці, годнасці і гонару...

З агульначалавечых пазіцый павінна разглядацца не толькі дзейнасць людзей, але і партый, урадавых органаў і ўстаноў. Пры гэтым трэба памятаць пра гістарычную абумоўленасць маральных каштоўнасцяў грамадства, якія залежаць ад этапу развіцця цывілізацыі. Так, расказваючы пра Саламінскую бітву, мы даём станоўчую характарыстыку Фемістоклу як выдатнаму военачальніку, мужнаму і мудраму чалавеку. У той жа час, асвятляючы пачатак бітвы, звяртаем увагу, што іменна ён аддае загад прынесці ў ахвяру богу Дыянісу трох знатных персідскіх юнакоў [8, 3]. Гэты факт непазбежна ўразіць

вучняў як акт жорсткасці і бесчалавечнасці. Таму ім трэба растлумачыць, што для таго часу гэта была звычайная справа. Для антычных цывілізацый было натуральным успрымаць чужынца, як і раба, непаўнацэнным чалавекам, якога можна прынесці ў ахвяру як звычайную жывёлу. Нормы маралі дзейнічалі толькі ў асяроддзі паўнапраўных грамадзян поліса.

Вывучэнне гісторыі стварае цудоўныя магчымасці прасачыць, як узнікаюць і развіваюцца маральныя каштоўнасці, як яны замацоўваюцца ў чалавечай свядомасці з дапамогай рэлігіі. Для гэтага можна параўнаць сутнасць маральных норм, якія замацоўваюцца сусветнымі рэлігіямі. Мы ўбачым, што агульначалавечыя маральныя каштоўнасці прысутнічаюць і ў свяшчэннай кнізе Бібліі, у дзесяці заповедзях; у свяшчэннай кнізе іудзеяў Торы; у свяшчэннай кнізе мусульман Каране; у старажытных індыйскіх Ведах.

Шырокія магчымасці мае курс гісторыі для патрыятычнага выхавання моладзі. Любоў да Радзімы, імкненне самааддана служыць свайму народу, захоўваць яго мову, культурную і гістарычную спадчыну, яго звычаі і традыцыі немагчымы без глыбокага асэнсавання гісторыі, якая змяшчае яркія факты абароны сваёй свабоды і незалежнасці ў барацьбе з іншаземнымі захопнікамі, імкненне служыць сваёй Радзіме, забяспечваць яе матэрыяльны і духоўны росквіт.

Рашаючае ж значэнне ў фарміраванні патрыятычных пачуццяў і свядомасці вучняў належыць вобразнаму і эмацыянальнаму выкладанню шматвяковай гісторыі беларускага народа. Айчынная гісторыя насычана фактамі барацьбы супраць іншаземных захопнікаў, пачынаючы з працістаяння агрэсіі крыжакоў і мангола-татар і заканчваючы самаахвярнай барацьбой у гады другой сусветнай вайны. Багаты матэрыял, звязаны з працоўнымі, рэвалюцыйнымі і культурнымі традыцыямі беларускага народа, з дзейнасцю славурых землякоў, якія ўнеслі значны ўклад у айчынную і сусветную гісторыю і культуру.

Знаёмства з працоўнай дзейнасцю людзей, вялікай стваральнай роляй працы ў жыцці чалавека і грамадства, усведамленне яе значэння ў стварэнні матэрыяльных і духоўных багаццяў

дазваляе паспяхова ажыццяўляць працоўнае выхаванне, рыхтаваць вучняў да самастойнай дзейнасці. Пры гэтым трэба мець на ўвазе, што любоў да працы і адказныя адносіны да яе фарміруюцца і пад уплывам самой арганізацыі навучання гісторыі, прынцыповай патрабавальнасцю да вучняў з боку настаўніка.

Закладзеныя ў змесце школьных курсаў магчымасці не рэалізуюцца аўтаматычна. Іх ажыццяўленне патрабуе карпатлівай работы настаўніка па ацэнцы выхаваўчых магчымасцяў вывучаемых фактаў, па іх адборы ў адпаведнасці з патрабаваннямі школьнай праграмы і зместам курса, па вызначэнні метадычных шляхоў і сродкаў іх даходлівага і эмацыянальнага асвятлення ў працэсе навучання.

“Вучаць, выходзяць факты, — заўсёды — факты, ідэі спадарожнічаюць, а не папярэднічаюць фактам”, — пісаў А.М.Горкі [3, 224]. Таму адбор фактаў, іх метадычная апрацоўка і падача вучням з’яўляюцца неабходнымі ўмовамі рэалізацыі выхаваўчых магчымасцяў школьных курсаў гісторыі. Значнасць гэтай работы абумоўлена тым, што ў сучасных падручніках і вучэбных дапаможніках, перагружаных фактычным і тэарэтычным матэрыялам, факты, нават галоўныя і важныя ў выхаваўчых адносінах, падаюцца сцісла і канспектыўна. У іх амаль адсутнічаюць яркія і вобразныя характарыстыкі гістарычных асоб, дзейнасць іх асвятляецца схематычна.

Гэта змушае настаўніка да самастойнага структурна-функцыянальнага аналізу зместу параграфа, вылучэння галоўных і найбольш спрыяльных для выхавання асобы фактаў, пошуку дадатковай інфармацыі, неабходнай для грунтоўнага іх раскрыцця, вызначэння прыёмаў і сродкаў, з дапамогай якіх можна паспяхова ўздзейнічаць на пачуцці і свядомасць вучняў. Такі падыход, безумоўна, садзейнічае не толькі лепшаму засваенню ведаў, але і назапашванню гістарычнага вопыту, выпрацоўцы ў школьнікаў крытэрыяў для ацэнкі ўчынкаў сваіх сучаснікаў і саміх сябе. “Звяртаючыся да мінулага, — пісаў гісторык А.В.Гулыга, — мы не толькі вывучаем падзею ў яе ўзаемасувязях і наступствах, але выносім пэўны маральны прысуд, зыходзячы з маральных крытэрыяў сучаснасці. З другога боку, і гэта галоўнае, — вопыт гісторыі — дапамагае вып-

рацаваць маральную ацэнку акружаючай нас рэчаіснасці і пэўным чынам вызначыць свае паводзіны... Вопыт гісторыі — дакладны арыенцір, якім часам карыстаюцца нават не ўсведамляючы гэтага. Часам, несвядома, чалавек карэктуе свае паводзіны, кіруючыся прыкладам перажытага, убачанага, пачутага” [4, 25].

Не менш важнай метадычнай умовай рэалізацыі выхаваўчых магчымасцяў гісторыі з’яўляецца ўлік псіхалагічных асаблівасцяў вучняў. У любым узросце большае ўражанне аказваюць жывыя, яркія факты, якія робяць пераканаўчымі для вучняў светапоглядныя вывады са зместу вывучаемай тэмы.

Перакананні пачынаюць складвацца ў падлеткаў вельмі рана. У многім яны фарміруюцца пад уплывам вобразаў людзей, на якіх яны хацелі б быць падобнымі. Гэта могуць быць знакамітыя гістарычныя дзеячы, героі прачытаных кніг і прагледжаных фільмаў, людзі з акружачага школьніка асяроддзя [1, 4—5]. Знаёмячыся з жыццём і дзейнасцю гістарычных дзеячаў, яны як бы ставяць сябе ў тыя ж умовы, часам у думках пераносяцца ў мінулае і думаюць: “А ці змог бы я так?” [5, 65—74].

Настаўнік можа свядома ўвесці вучняў у ролю гістарычнага дзеяча такім пытаннем: “А што зрабілі б вы на яго месцы?” Але гэта магчыма, калі расказ настаўніка аказвае моцнае эмацыянальнае ўздзеянне на пачуцці школьнікаў. Павышэнню эмацыянальнасці расказу спрыяе ўключэнне ў яго разгорнутых вобразных характарыстык, фрагментаў з мастацкіх твораў, персаніфікацыя, а часам, і драматызацыя вывучаемых гістарычных падзей. Добра, калі гэтыя прыёмы спалучаюцца з выкарыстаннем вобразнай нагляднасці.

У старэйшым школьным узросце цікавасць да жывых характарыстык гістарычных дзеячаў захоўваецца, але тут увагу вучняў прыцягваюць маральныя праблемы — мэта жыцця, абавязак, сумленне, шчасце, дружба, любоў і г.д. Старэйшыя школьнікі хочуць зразумець сваё месца ў грамадстве, вызначыць шлях далейшага жыцця, імкнуцца ацаніць якасці сваёй асобы з пункту гледжання пэўных жыццёвых арыенціраў, светапоглядных прынцыпаў і ідэалаў. Таму ўзрастае роля тэарэтычных абагульненняў, высноў, маральных ацэнак гістарычных падзей і ўчынкаў дзеячаў.

На гэтым этапе мэтазгодна стварыць максімальныя ўмовы для арганізацыі пазнавальнай дзейнасці вучняў, якія стымулявалі б іх уласныя разважанні і ацэнкі: маральна-этычныя, эстэтычныя і інш. Умова рэалізуецца праз пастаноўку перад вучнямі сістэмы пытанняў і заданняў, скіраваных на ўключэнне іх у разумовую працу, выказванне асабістых адносін да падзей, што разглядаюцца на ўроку.

У такім выпадку можна прапанаваць наступнае кола пытанняў:

● Якія маральныя якасці народа, палітычных дзеячаў, вучоных, палкаводцаў дазволілі дасягнуць выдатных поспехаў у развіцці гаспадаркі, навукі, мастацтва, у абароне Радзімы?

● Без якіх якасцяў гістарычных дзеячаў нельга было б пераадолець цяжкасці і дасягнуць мэты?

● Якія якасці асобы праявіліся ва ўчынку ці дзейнасці канкрэтнага дзеяча?

● Ці можна здзейснены ўчынак ацаніць як гераізм?

● Які ўчынак, што заслугоўвае станоўчай ацэнкі, уразіў вас?

● З якой мэтай мастак намалюваў дадзеную карціну? На чым баку яго сімпатыі? Якімі сродкамі мастак дасягае пастаўленай мэты?

Прыведзеныя на ўроку яскравыя прыклады, дакументы, фрагменты з мастацкай літаратуры, разнастайныя наглядныя сродкі ўздзейнічаюць на вучняў эфектыўна, калі яны становяцца для школьнікаў аб'ектам самастойных разважанняў і хваляванняў.

Вялікае выхаваўчае ўздзеянне на вучняў аказвае сама асоба настаўніка, яго шырокае веданне прадмета і г.д. Адпаведны эмацыянальны настрой на ўроку, уменне настаўніка ўсталяваць даверлівыя адносіны са сваімі выхаванцамі, паважлівыя адносіны да асобы кожнага вучня дапамагаць значна павысіць эфектыўнасць ажыццяўлення выхаваўчых магчымасцяў прадмета. Дапамагае гэтаму і ўдала прыведзены педагогам прыклад, дакумент, фільм, відэагуказапіс, цікавае пазнавальнае заданне, дыскусія, пошукавая дзейнасць школьнікаў. Аднак жывое слова настаўніка не можа замяніць нішто. "Чалавечае слова магутнае, — пісаў А.В.Луначарскі, — але слова жывое, слова, якое гучыць, значна мацнейшае, чым слова дру-

каванае, яно багатае разнастайнымі інтанацыямі, яно сагрэтае пачуццямі, яно робіцца больш пераканаўчым..." [6, 30].

Настаўніку гісторыі неабходна дасканала валодаць гэтым танчэйшым інструментам чалавечых зносін [9, 252—256]. Нельга забываць, што бляклае, невыразнае ізлажэнне гістарычных падзей, няўменне настаўніка зацікавіць школьнікаў вывучаемай тэмай і метадамі работы значна зніжаюць выхаваўчую эфектыўнасць прадмета.

Такім чынам, вялікія выхаваўчыя магчымасці, закладзеныя ў змесце курсаў гісторыі, могуць быць рэалізаваныя, калі настаўнік: глыбока ўсвядоміць выхаваўчыя магчымасці і будзе імкнуцца да іх рэалізацыі; будзе ўважліва адносіцца да аналізу гістарычнага матэрыялу, з мэтай вылучэння з яго важных падзей і гістарычных асоб; будзе ўлічваць псіхалагічныя асаблівасці вучняў рознага ўзросту і ў адпаведнасці з імі выбіраць адпаведную метадыку вывучэння матэрыялу, якая б спрыяла эмацыянальнаму ўздзеянню на пачуцці школьнікаў; прадумае такую арганізацыю пазнавальнай дзейнасці, якая будзе стымуляваць уласныя разважанні і маральна-этычныя і эстэтычныя ацэнкі вучняў, ствараць на ўроку атмасферу ўзаемаразумення і адпаведны эмацыянальны настрой, выпрацоўваць у вучняў інтарэс да гісторыі, абуджаць у іх цікавасць да яе вывучэння; будзе выклікаць павагу да сябе — як педагог і асоба.

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. — М., 1968.

2. Гісторыя. Праграмы для базавай агульнаадукацыйнай школы. — Мінск, 1995.

3. Горький А.М. Собр. соч. Т. 25. — М., 1953.

4. Гулыга А.В. Эстетика истории. — М., 1974.

5. Клевер Г.В. Роль социального опыта школьника в усвоении учебного материала по истории // Вопросы психологии. — 1979. — № 3.

6. Луначарский А.В. Культурная роль граммофона // Советское радио и телевидение. — 1969. — № 8.

7. Методика преподавания истории в средней школе. — М., 1986.

8. Плутарх. Избранные жизнеописания. — Минск, 1995.

9. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина. — М., 1979.